

Til Møre og Romsdal Politidistrikt

Kopi til
Økokrim
Statkraft
Energidepartementet
Klima- og miljødepartementet
NVE
Miljødirektoratet
Statsforvalteren i Møre og Romsdal
Surnadal kommune

deres ref;

refnr.; 12-24

Oslo; 5.3.2024

Anmeldelse av Statkraft for utslipp av slam

Med bakgrunn i slamutslippet i elva Surna i september 2022, anmelder Norges Jeger- og Fiskerforbund, Naturvernforbundet, Sabima, Redd Villaksen og Norske Lakseelver Statkraft for brudd på: Vannressursloven § 60, jf. § 63 og Straffelovens forbud mot alvorlig miljøkriminalitet i § 240.

Åpning av bunnlukene i Foldsjø dam i forbindelse med opprustingsarbeid førte til at betydelige mengder slam ble sluppet ut i elva Surna i Surnadal kommune, Møre og Romsdal. Utslippet var en alvorlig hendelse, som har medført vesentlig negativ påvirkning på de rødlistede artene atlantisk laks og elvemusling og den generelle elveøkologien i et nasjonalt laksevassdrag. Vår vurdering, basert på hendelsesforløpet og Statkrafts egen fotodokumentasjon fra tiden *før* åpningen av bunnlukene i Foldsjø dam, tilsier at Statkraft som konsesjonær burde vært godt kjent med risikoen for at organisk materiale og slam fra reguleringsmagasinet kunne bli ført ut med vannmassene da bunnlukene i damkonstruksjonen ble åpnet. Vi mener at Statkraft i denne saken har gjort en svært mangelfull risiko- og konsekvensvurdering i forkant av tiltaket, og derfor brutt aktsomhetsplikten i Vannressursloven § 5.

Bakgrunn og hendelsesforløp

Statkraft AS er regulant for Trollheim kraftverk, som magasinerer vann i de regulerte innsjøene Gråsjø og Foldsjø (konsesjon til Folla-Vindølavassdraga fastsett ved kgl.res. 21. desember 1962 og kgl.res. 1. juli 1966). I forbindelse med pålagt vedlikehold og rehabilitering, søkte Statkraft den 14.9.2022 Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) om midlertidig tillatelse til avvik fra manøvreringsreglement for Foldsjø magasin. Tiltaket innebar å holde bunntappelukene åpne i forbindelse med rehabilitering av damkonstruksjonen. NVE ga tillatelse til tiltaket i sitt vedtak, datert 22.9.2022, med tilbakevirkende kraft fra 15.9.2022 og til 31.12.2022 (NVE saksnummer/referansenummer 202101766-14).

22.9.2022, samme dag som tillatelsen ble gitt, åpnes bunnlukene Foldsjødammen, og slam fra reguleringsmagasinet slippes ut i det nasjonale laksevassdraget Surna via elva Folda. En strekning på ca. 30 kilometer av den lakseførende delen av elva blir tilslammet. Undersøkelser utført av NORCE etter utslippet dokumenterte at det i de mer sakteflytende delene av elva var avsatt til dels store mengder med slam, som dekket hele elvebunnen med varierende tykkelse fra 7cm til 60 cm¹. Mye av slammet ble ført videre ut i Surnafjorden/Halsafjorden, som er en nasjonal laksefjord. Potensielt påvirket areal i fjorden er på om lag 17 kvadratkilometer.

Billedokumentasjon fra reguleringsmagasinet og damkonstruksjonen, viser at det var betydelige mengder med slam avsatt i området rundt Foldsjødammen før bunnlukene ble åpnet 22. september 2022, og vi viser her til mer utfyllende beskrivelse av hendelsesforløpet og til vedlagt dokumentasjon i Surnadal kommune og Surna elveeierlag sin anmeldelse, datert 29.2.2024.

Biologiske konsekvenser av slamutslippet

Sett i lys av at Surna er et nasjonalt laksevassdrag med Surnadalsfjorden som tilhørende nasjonal laksefjord, er denne hendelsen spesielt alvorlig. Formålet med opprettelsen av nasjonale laksevassdrag og laksefjorder er å gi et utvalg av de viktigste laksebestandene i Norge særlig beskyttelse mot inngrep og aktiviteter i vassdragene og de nærliggende fjordområdene, jf. Lov om laksefisk og innlandsfisk § 7 og *St.prp.nr. 32 Om vern av villaksen og ferdigstilling av nasjonale laksevassdrag og laksefjorder*. Det er vanskelig å anslå det totale skadeomfanget og langtidseffektene av utslippet, men de biologiske undersøkelsene som er gjort så langt viser at slamutslippet kan ha hatt vesentlig negativ påvirkning på både villaks og elveøkologien i Surna.

Det er naturlig å se for seg at slamutslippet kan ha gitt akutte effekter på ungfisk av laksefisk på det tidspunktet utslippet skjedde. Både laks og sjøørret er anadrome fiskearter som har sine første leveår i ferskvann, før de vandrer ut i havet der de har sin hovedvekst. Smoltalder, dvs. hvor mange år ungfisken tilbringer i elva før den vandrer ut i havet som smolt varierer mellom 2 og 5 år i Surna. Dersom vi legger til grunn en gjennomsnittlig smoltalder på 3 år, tilsier det at 3 årsklasser (0+, 1+, 2+) med ungfisk har blitt påvirket av slamutslippet, og at det kan ha gitt akutte effekter som f.eks. gjelleskader på fisken med påfølgende økt dødelighet.

Av langtidseffekter er tilslamming av fiskens gyte- og oppvekstområder en faktor som kan påvirke produksjon av laksefisk negativt. NORCE har beskrevet denne problemstillingen i sin kartleggingsrapport etter slamutslippet¹:

¹ Gabrielsen, S.-E. & Stranzl, S. 2022. Kartlegging av slamutslipp i Surna grunnet nedtapping av Foldsjøen. NORCE LFI rapport 460.

«Flere studier av laksefisk har vist at det er en klar sammenheng mellom eggoverlevelse og sammensetning av gytegrus. Det er særlig de finere fraksjonene som sand og silt som kan påvirke eggoverlevelsen i negativ retning ved å redusere oksygentilførselen til eggene (Chapman 1988). Sand og silt kan også medføre dødelighet på plommesekestadiet, ved at yngelen blir innesperret i gytegrusen fordi porene i gytegrupa tettes igjen. Det er påvist at eggoverlevelsen synker til under 20 % når vektprosenten av finpartikulært materiale mindre enn 0,85 mm overstiger mer enn 20 % av gytegrusen (Chapman 1988). Videre er det gjort forsøk med laksefisk som viser at den geometriske gjennomsnittlige partikkelstørrelse (Gm) og Fredle-indeksen er bestemmende for rognoverlevelsen. En Gm-verdi i intervallet fra 5 til 10 og Fredle-indeks mindre enn 5 medfører en betydelig redusert eggoverlevelse (Lotspeich og Everest 1981, Tappel og Bjorn 1983, Chapman 1988). Med dette som bakgrunn, så vil de tilførte massene med slam fra Foldsjøen kunne ha en svært negativ påvirkning på eggoverlevelsen om det legger seg over gyteområdene i inkubasjonsperioden (befruktning av eggene til swim-up av yngelen fra grusen). Videre vil silt eller fin sand kunne tette hulrommene for ungfisk og flere studier har fremhevet viktigheten av skjulområder for ungfisk slik at de bl.a. kan unngå predasjon. Dette har vist seg å være viktig for overlevelse og produksjon av ungfisk (Finstad et al. 2009). Ungfisk av laks og aure finner som regel skjul i hulrom mellom steiner, eller i vegetasjon og andre fysiske strukturer på elvebunnen. Tilgangen til skjulmuligheter i hulrom er sterkt knyttet til kornstørrelse og sammensetningen av bunnsubstratet. Om det tilførte slammet ikke vaskes ut og blir liggende igjen i elvebunnen, så vil tilgangen til skjul for ungfisk være sterkt redusert.»

I tillegg til å påvirke fiskens gyte- og oppvekstområder, er det god grunn til å anta at bunndyrproduksjonen i Surna har blitt negativt påvirket av hendelsen. Dette er igjen en faktor som påvirker fiskeproduksjonen i elva, siden bunndyrfaunaen har stor betydning som næring for både laks- og ørretunger. Langtidseffektene av utslippet er vanskelig å vurdere omfanget av, men vi er bekymret for at dette vil påvirke produksjonen av laksefisk i mange år fremover.

Slamutslippet påvirker fortsatt en strekning på nesten 30 kilometer av Surna, men størstedelen av slammet er nå vasket ut og deponert i Halsafjorden/Surnadalsfjorden, som er en nasjonal laksefjord. Hvordan utslippet har påvirket fjordområdene er etter det vi kjenner til ikke kartlagt, men vi er bekymret for at slammet påvirker næringstilgangen i sjøørretens oppvekstområder i sjøen, og spesielt i munningsområdet.

COWI har i sin rapport fra 2023² gjort undersøkelser og en foreløpig statusvurdering i Surna 1 år etter slamutslippet, og de konkluderer med følgende:

«Kartlegging av elvemusling ved Sandhølen i 2023 avdekket at slamutslippet kan ha ført til en reduksjon i bestandsstørrelse på 25 % og en vesentlig reduksjon i bestandens utbredelse. Foreløpige resultat fra NINAs undersøkelser av rognoverlevelse i 2023 viser økt dødelighet.

«Fra kraftstasjonen og ned til utløpet i Surnadalsfjorden ligger det fortsatt betydelige mengder med slam, men ved de fleste stasjoner var slammengden vesentlig redusert. I hele elveløpet nedstrøms Folda frigjøres det finpartikulært stoff når man sparker i substrat og det er tydelig at slammet har «arbeidet» seg ned i substratet. Hydrologiske forhold tilsier at det må til en eller flere større flommer for å få spylt ut gjenværende slam, men det er ikke sikkert at det vil være nok for å få mobilisert vekk slammet da det på flere plasser var synlig at nytt substrat hadde begynt å etableres oppå gjenværende slam. Målinger av redokspotensial viste god habitatkvalitet ved 4 av 5 stasjoner, og målinger av skjul

² Björklund, J. 2023. Kartlegging av slam i Surna – 1 år etter utslippet fra Foldsjø

viste at tilgangen til skjul for ungfisk var svært lav. Utførte biologiske undersøkelser viste at slamutslippet kan ha hatt vesentlig negativ påvirkning på elveøkologien.»

Vår oppfatning er at Statkraft i denne saken har brutt bestemmelser i Vannressursloven og Straffelovens forbud mot alvorlig miljøkriminalitet.

Vannressursloven

Etter vannressursloven § 63 første ledd straffes den som forsettlig eller uaktsomt overtrer bestemmelser eller enkeltvedtak nærmere oppregnet i § 60 a første ledd bokstav a til c, med bøter eller fengsel inntil 1 år. Dette med unntak av overtredelser av § 5 første og annet ledd eller § 43 a første og annet ledd, som ikke medfører straff.

Er det voldt fare for betydelig skade på mennesker, miljø eller eiendom, eller det for øvrig foreligger skjerpene omstendigheter, kan overtredelser straffes med fengsel inntil 2 år, om ikke strengere straffebud får anvendelse, jf. § 63 annet ledd første punktum.

Etter § 60 a bokstav c er overtredelse av konsesjon og konsesjonsvilkår, herunder manøvreringsreglement, straffbart. Det samme følger av vassdagsreguleringsloven § 36 (1), jf. 35 (1) nr. 3.

Vi mener Statkraft har brutt punkt 6 i konsesjon av Folla-Vindølavassdragene mv. i Trollheimen i Møte og Romsdal, fastsatt ved kongelig resolusjon 21. desember 1962, og revidert ved kongelig resolusjon 5. mars 2021. Punkt 6 gjelder konsesjonærens ansvar ved anlegg/drift:

«Konsesjonæren plikter å påse at han selv, hans kontraktører og andre som har med anleggsarbeidet og kraftverksdriften å gjøre, unngår ødeleggelse av naturforekomster, landskapsområder, kulturminner mv., når dette er ønskelig av vitenskapelige eller historiske grunner eller på grunn av områdenes naturskjønnhet eller egenart.» (vår understreking)

I konsesjonens punkt 20 (siste ledd), er det gitt en bestemmelse om straff:

«Med bøter eller fengsel inntil tre måneder straffes den som forsettlig eller uaktsomt overskrider konsesjonen eller overtrer konsesjonsvilkår eller pålegg fastsatt med hjemmel i vassdagsreguleringsloven»

I tillegg mener vi at Statkraft som følge av slamutslippet i Surna har brutt følgende bestemmelser, som er omfattet av straffansvaret i vannressursloven § 63 første ledd, jf. § 60 a første ledd bokstav a:

- Som del av *aktsomhetsplikten* i vannressursloven § 5 tredje ledd er det slått fast at «vassdragstiltak skal fylle alle krav som med rimelighet kan stilles til sikring mot fare for mennesker, miljø eller eiendom».
- Etter vannressursloven § 38 skal tiltakshaver «med ansvar for et vassdragstiltak som kan volde betydelig fare for mennesker, miljø eller eiendom» ha en beredskapsplan, som skal gi retningslinjer for hva som skal gjøres hvis en ulykke inntreffer eller ved akutt fareøking. Statkraft har ikke fremlagt noen plan som har tatt høyde for risikoen for utslipp av store mengder slam i Surna ved nedtapping av Foldsjømagasin under LRV.
- Dette har Statkraft plikt til også etter damsikkerhetsforskriften § 7-4, som slår fast at det skal foreligge beredskapsplan «for situasjoner i vassdraget tilknyttet vassdragsanlegget som kan volde betydelig fare for mennesker, miljø eller eiendom». Brudd på damsikkerhetsforskriften § 7-4 straffes etter reglene som i vannressursloven § 63, jf. forskriftens § 9-4.
- Vannressursloven § 54 om *internkontroll*, gir Statkraft plikt til å «påse at anlegget og driften av det oppfyller de krav som er fastsatt i eller i medhold av denne lov». Med hjemmel i § 54

bestemmer internkontrollforskriften at «internkontrollen skal tilpasses virksomhetens art, aktiviteter, risikoforhold og størrelse i det omfang som er nødvendig for å etterleve krav i eller i medhold av helse-, miljø- og sikkerhetslovgivningen». Internkontrollen skal blant annet omfatte å «kartlegge farer og problemer og på denne bakgrunn vurdere risiko, samt utarbeide tilhørende planer og tiltak for å redusere risikoforholdene» (nr. 6) og å «iverksette rutiner for å avdekke, rette opp og forebygge overtredelser av krav fastsatt i eller i samsvar med helse-, miljø- og sikkerhets- lovgivningen» (nr. 7). Bestemmelsene om straff i vannressursloven får anvendelse ved brudd på internkontrollforskriften, jf. forskriftens § 10.

Vi mener at Statkraft var kjent risikoen for at åpning av bunnlukene kunne lede til at slam fra dambunnen ble dratt ned i Surna, og at dette er opplysninger som burde vært tatt med i søknaden til NVE. Statkraft har etter vår oppfatning brutt pliktene til aktsomhet, beredskap og internkontroll, og som følge av dette unnlatt å gi nødvendig informasjon ved søknaden om fravik fra manøvreringsreglementet 14. september 2022.

Straffeloven § 240

Statkraft har brutt straffelovens straffebed om alvorlig miljøkriminalitet i § 240 og flere bestemmelser i vannressursloven, forurensingsloven og naturmangfoldloven, som følge av utslippet av slam i Surna mellom 18. og 23. september 2022.

Alvorlig miljøkriminalitet er straffbart etter straffelovens § 240. Etter § 240 første ledd straffes, med fengsel inntil 15 år, den som forsettlig eller grovt uaktsomt

- a. forurenses luft, vann eller grunn slik at livsmiljøet i et område blir betydelig skadet eller trues av slik skade, eller*
- b. lagrer, etterlater eller tømmer avfall eller andre stoffer med nærliggende fare for følge som nevnt i bokstav a.*

Etter § 240 annet ledd straffes med fengsel inntil 6 år, den som forsettlig eller grovt uaktsomt

- a. minsker en naturlig bestand av fredede organismer som nasjonalt eller internasjonalt er truet av utryddelse, eller*
- b. påfører betydelig skade på område som er vernet ved vedtak med hjemmel i naturmangfoldloven kapittel V eller eldre vernevedtak som nevnt i naturmangfoldloven § 77, svalbardmiljøloven kapittel III, lov om Jan Mayen § 2 eller lov om Bouvet-øya, Peter I's øy og Dronning Maud Land m.m. § 2*

Slamutslippet i Surna innebærer forurensing av vann og grunn «slik at livsmiljøet i et område blir betydelig skadet eller trues av slik skade» (første ledd bokstav a) og at dette samtidig innebærer at det er tømt avfall/andre stoffer «med nærliggende fare for følge som nevnt i bokstav a» i elva (første ledd bokstav b).

Om straffealternativene i andre ledd bokstav a og b kan være brutt av Statkraft må avklares, men vi må presisere at både atlantisk laks og elvemusling er oppført på rødlista over truede arter, henholdsvis som *nær truet* (NT) og *sårbar* (VU). Atlantisk laks er også oppført som *nær truet* på den globale rødlista.

I relasjon til § 240 annet ledd bokstav b, vil vi også peke på at fire våtmarksområder ved utløpet av Surna er vernet som naturreservat ved kgl.res. av 27. mai 1988, jf. Forskrift om vern av Surna

naturreservat med tilgrensende dyrelivsfreding, Surnadal kommune, Møre og Romsdal (FOR-1988-05-27-417).

Områdene er vernet i medhold av lov om naturvern av 19. juni 1970 nr. 63, § 8, jf § 10 og § 21, § 22 og § 23. Vernet gjelder områdene Purka, Sæterøya, Grimsmo og Ranesevja, som nærmere spesifisert i forskriften nr. II, og innebærer blant annet at «[a]ll vegetasjon i vatn og på land er freda mot all form for skade og øydelegging», jf. forskriften nr. IV nr. 1. I tilknytning til naturreservatet er det opprettet et område med fuglelivsfreding.

For hittil dokumentert skade på disse områdene, vises til COWIs rapport «Surna utslipp feltundersøkelser» fra 15. desember 2022, s. 75–86.

Det nevnes også at alvorlig miljøkriminalitet i straffeloven § 240 er omfattet av avvergingsplikten i lovens § 196, slik at det også er straffbart å unnlate:

«gjennom anmeldelse eller på annen måte å søke å avverge et lovbrudd eller følgene av det, på et tidspunkt da dette fortsatt er mulig, og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at lovbruddet er eller vil bli begått.»

Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes, jf. straffeloven § 27. Straffen er bot, i tillegg til at foretaket kan fradømmes retten til å utøve virksomheten, forbys å utøve den i visse former og ilegges inndragning, jf. § 27 tredje ledd.

I straffeloven § 28 er det oppregnet en rekke momenter som skal vektlegges ved avgjørelsen av om et foretak skal straffes etter § 27, og ved utmålingen av straffen. Blant disse momentene vil organisasjonene særlig trekke frem hensynet til straffens preventive virkning (bokstav a), lovbruddets grovhet (bokstav b) og at foretaket (her Statkraft) «ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget lovbruddet» (bokstav c).

Avslutningsvis vil vi gjøre påtalemyndigheten oppmerksom på at Statkraft ble anmeldt og fikk bot og inndragning av fortjeneste i 2007 for brudd på vannressursloven § 5 tredje ledd og internkontrollforskriften § 4 punkt 7 for utfall (stans) i Trollheim kraftverk i 2005. Hendelsen gav en brå vannstandsreduksjon i Surna nedstrøms kraftverket, og dette medførte at betydelige mengder laks- og ørretunger døde på grunn av stranding i 2005.

Slamutslippet som skjedde i 2022 var en svært alvorlig hendelse med store, negative miljøkonsekvenser for vassdragsnaturen. Saken er av vesentlig prinsipiell betydning, og vi ber derfor påtalemyndigheten om å iverksette etterforskning av Statkraft for forholdene som er omtalt i denne anmeldelsen.

Med vennlig hilsen

Naturvernforbundet, Truls Gulowsen

Sabima, Christian Steel

Redd Villaksen, Jens Olav Flekke

Norske Lakseelver, Torfinn Evensen

Norges Jeger- og Fiskerforbund, Siri Parmann

Norges Jeger- og Fiskerforbund, Møre og Romsdal, Sivert Miguel Helland

Surnadal Jeger- og fiskerforening, Turid Sættem Eggen